

Vedrana MARKOVIĆ*

MUZIČKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE U DJEVOJAČKOM INSTITUTU CARICE MARIJE NA CETINJU

Interesovanje za izučavanje istorijskog razvoja muzičke pedagogije javilo se prije više desetljeća u gotovo svim većim muzičkim centrima u okruženju. Može se reći da su muzički pedagozi i istraživači prepoznali značaj koji saznanja o počecima muzičke pismenosti, notnom pjevanju ili crkvenom pojanju imaju za stvaranje kompletnije slike o muzičkom nasljeđu jednog naroda na određenom prostoru, kao i za formiranje svijesti o identitetu, koja proističe iz onoga što nasljeđujemo. Moramo primijetiti da je, međutim, takvo interesovanje izostalo kada je Crna Gora u pitanju. Generacijama studenata koji su se školovali na Muzičkoj akademiji u Podgorici, a zatim i na Cetinju, znanja su prenosili uglavnom gostujući profesori, koji su dolazili iz različitih sredina, i kojima dugujemo veliku zahvalnost za postizanje savremenog koncepta visokoškolskog muzičkog obrazovanja na ovim prostorima. Međutim, sasvim prirodno i očekivano, oni nijesu pokazivali zanimanje za osvjetljavanje istorijskog razvoja muzičkog opismenjavanja u Crnoj Gori. Tako se desilo da danas veliki broj školovanih muzičara u Crnoj Gori ne posjeduje znanja vezana za početke notnog pjevanja i sviranja na teritoriji naše države. Štaviše, uvriježeno je mišljenje da se na tom polju u Crnoj Gori nije dešavalo ništa vrijedno pomena ili izučavanja. Nijedan nastavni predmet na Muzičkoj akademiji na Cetinju ne dotiče ovu problematiku. Smatramo da je početak muzičkog opismenjavanja i notnog pjevanja u Crnoj Gori momenat vrijedan pomena i izučavanja.

U našoj široj javnosti nije razvijena svijest o značaju koji je imao Djevojački institut carice Marije na Cetinju. Uz Bogosloviju, u kojoj su se školovali dječaci, spremajući se za bogoslove i učitelje, Djevojački institut bio je jedi-

* Docent Muzičke akademije Cetinje

na ustanova srednjoškolskog ranga u Crnoj Gori u kojoj su se školovala ženska djeca. Institut je formiran 1869. godine po ugledu na slične institute namijenjene obrazovanju ženske omladine u Rusiji, Bugarskoj i drugim zemljama. Novac za njegovo osnivanje i održavanje obezbjeđivala je iz svojih ličnih prihoda ruska carica Marija Aleksandrovna, a Institut je radio pod nadzorom crnogorske knjeginje Milene. Na početku rada Instituta školovanje je trajalo četiri godine, zatim šest, da bi od školske 1901. godine trajalo osam godina. Po svršetku školovanja polaznice su po sopstvenoj želji, mada rijetko u to vrijeme, mogle postati učiteljice u osnovnim školama na teritoriji Crne Gore i ostalih balkanskih zemalja, ili nastaviti studije na evropskim univerzitetima.

Istražujući ovu temu, naišli smo na brojne veoma interesantne podatke vezane za način upisa, školovanje, svakodnevne obaveze i život šticećenica. Predmet naše pažnje, međutim, bilo je muzičko obrazovanje koje su učenice ovog Instituta sticale u jednoj varošici – Cetinju, u maloj Knjaževini Crnoj Gori, u Institutu koji je, sa kratkim prekidom u doba Veljeg rata (1876–1878), radio u periodu od 1869. do 1913. godine. Proučavanje ove teme otežano je činjenicom da je kompletna arhivska građa vezana za rad Instituta – izvještaji, detaljniji podaci o profesorima, literaturi – nakon zatvaranja Instituta prenesena u Sankt Peterburg, gdje se i danas čuva u Ruskom državnom istorijskom arhivu. Zato se do zaključaka u vezi sa korišćenjem određenih udžbenika, stručne muzičke literature ili nastavnim metodama može doći komparativnom analizom raspoloživih podataka i dokumenata dostupnih u Državnom arhivu i muzeju na Cetinju.

Treba napomenuti da je Institut bio veoma solidno opremljen. Imao je bogatu biblioteku izabranih djela na ruskom, francuskom i srpskom jeziku, nekoliko dobro opremljenih kabineta – fizički kabinet, hemijsku laboratoriju, teleskop i, što je za nas posebno značajno – klavir.

Upraviteljice Instituta, a bilo ih je četiri, imenovala je ruska carica. Sve su bile Ruskinje, sa velikim pedagoškim iskustvom, koje su sticale na sličnim institutima u Rusiji i Bugarskoj.

U Institutu je prve školske godine bilo svega trinaest učenica. Prva upraviteljica Instituta bila je Nadežda Petrovna Pacevič, koja je na Cetinje stigla u februaru 1870. godine. Do njenog dolaska Institutom su upravljale Katarina Kovačević i Ana Živaljević. Čitajući Program i pravila prvog ženskog učilišta na Cetinju iz perioda od 1869. do 1879. godine, saznajemo raspored predmeta koji su se predavali. Izučavali su se sljedeći predmeti: Katihizis, Srpski jezik, Ruski jezik, Francuski jezik, Istorija, Zemljopis, Račun, Krasnopis; osim pomenutih predmeta, u školskoj 1871/72. godini, učenice su učile i notno pjevanje od kapelnika crnogorske bande g. Šulca.

Prije dolaska na Cetinje, januara 1871. godine, Anton Šulc bio je horovođa Srpskog pjevačkog društva „Jedinstvo” u Kotoru. Komponovao je pjesmu Jovana Sundečića „Ubavoj nam Crnoj Gori”, koja je izvedena 17. oktobra 1870. godine na Cetinju, i toliko se dopala knjazu Nikoli da je od tada postala crnogorska državna himna. Cetinjski list „Glas Crnogorca” od 11. decembra 1871. godine navodi važnu vijest: „Za kratko vrijeme imaće i Crna Gora svoju vojničku bandu. Bivši učitelj pjevanja kotorskog pjevačkog društva ‘Jedinstvo’, g. Šulc, koji je prije bio u austrijskoj vojničkoj bandi, primljen je za učitelja crnogorske bande, a izabrani su do sada do dvadeset crnogorskih momčadi, koje će on obučavati. Želimo ovoj u Crnoj Gori sa svijem novoj ustanovi što bolji uspjeh”.

Po useljenju u vlastitu zgradu u jesen 1872. godine Institut je dobio Ustav i Program predavanja, koje je sastavila upraviteljica. Ustav i Program potvrdio je 12. aprila 1873. godine knjaz Nikola. U članu 4 tog ustava, u kojem se pominje stručni kadar, navodi se da Institut ima privatnoga učitelja za muzikalno pojanje, a poseban je predmet bilo crkveno muzikalno pjevanje.

Naročito mjesto pripada četvrtoj i posljednjoj upraviteljici Instituta na Cetinju – Sofiji Petrovnoj Mertvago, koja je na Cetinje došla u januaru 1888. godine, jer je od školske 1889/1890. godine inovirala Nastavni plan i program. Od pomenute školske godine bili su zastupljeni i novi nastavni predmeti – uz gimnastiku i crtanje, bilo je uvedeno i notno pjevanje. Nadežda Petrovna Mertvago je za izvođenje nastave u Institutu angažovala najbolje profesore, pa je za izvođenje nastave notnog pjevanja prvo angažovan Špiro Ognjenović, a kasnije Robert Tolinger.

Školske 1889/90. godine nastavu notnog pjevanja i muzike privremeno je izvodio Špiro Ognjenović (Kotor, 1843 – Cetinje, 1914). Bio je kompozitor, horovođa amater i sekretar Ministarstva finansija. U toku 1889. godine Ognjenović na Cetinju djeluje kao horovođa Pjevačkog društva i kao horovođa učelnica Djevojačkog instituta. Ove iste godine „kupljeno je jedno fortepiano, pomoću koga su davate lekcije pjevanja u Djevojačkom institutu” (Dragičević, 1975, 35).

Robert Tolinger (Hlubaka, Češka, 1859 – Šabac, 1911) došao je na Cetinje na poziv knjaza Nikole u jesen 1890. godine. Do tada je deset godina radio u Velikoj Kikindi i bio poznat po svojim muzičkim djelima. Postavljen je kao učitelj pjevanja i muzike u Gimnaziji, Bogoslovsko-učiteljskoj školi i u Djevojačkom institutu. Svestran i nadaren muzičar – violončelist, pedagog, kompozitor i muzički pisac, Tolinger je mnogo doprinio unapređenju muzičkog života i muzičke kulture u Crnoj Gori.

U školskim izvještajima je zabilježeno i da je Olga P. Depre vježbala učenice „u crkvenom notalnom pojanju i spremala ih, da mogu same odgovarati službu Božju”.

U nastavi pjevanja postignuti su značajni uspjesi. Bio je formiran hor koji je stalno pjevao u crkvi. Na ispitima su djevojčice pjevale: „Neka slavan bude naš Gospod”, crnogorsku himnu „Ubavoj nam Crnoj Gori”, rusku „Bože, čuvaj cara”, kao i još nekoliko srpskih, ruskih i francuskih pjesama.

Opisujući Djevojački institut na Cetinju, poznati ruski putopisac i hroničar Pavle Apolonovič Rovinski iznosi svoja zapažanja o muzičkom obrazovanju u Institutu. On navodi da je Specijalno notno crkveno pojanje predavala učenicama već drugu zimu Olga P. Depre, koja je bila rođaka upraviteljice. Kao posebno značajno i hvale vrijedno on pominje rad Roberta Tolingera, koji „za nepune dvije godine predavanja na Institutu i u Gimnaziji stvara čudesa od svojih učenika, a još više od učenica”. Pitomice Instituta pjevale su u višeglasnom horu. Ukazujući na neke opšte principe, Rovinski primjećuje da se Tolinger trudio da teorija ide uporedo sa praksom. Teorija se daje samo onoliko koliko je potrebno da se može odmah primijeniti na časovima pjevanja. Teorijski materijal zbog takve neposredne primjene u praksi gubi svoju apstraktnost i njegovo usvajanje postaje rezultat samostalne duhovne djelatnosti, a ne mehaničkog ili nesvjesnog ponavljanja. Takva se samostalna aktivnost razvija pomoću analize i prepisa nota. Prije pjevanja bilo koje pjesme, ide njena analiza da bi se došlo do trajnog shvatanja njenog ritma i tona; i to shvatanje istovremeno ide i glasom i pameću. Na časovima pjevanja posebna se pažnja poklanja razvoju sluha, shvatanju ritma, tehnici glasa i učenju pjesama.

Pavle Rovinski dalje navodi da je razvoj sluha počinjao od durskog akorda. Kod dvoglasnog ili troglasnog pjevanja velika se pažnja obraćala na intervale. Učenice su pjevale „a vista”, po notnom tekstu koji se nalazio na tabli, ali su i zapisivale muzički diktat. Na svakom času 20-ak minuta bilo je posvećeno razvijanju vokalne tehnike. Kod izbora pjesama, prednost je davana narodnim, a presudan je bio estetski momenat. Nastojalo se da učenice što je moguće više pjesmu nauče samostalno, što je zavisilo od stepena njihovog teorijskog znanja. S vremena na vrijeme organizovani su koncerti, koji su doprinosili razvoju ukusa i podsticali želju za pjevanjem i muzikom. I sam Tolinger, vrstan violončelista, često je učenicama svirao na violončelu ili na klaviru.

Detaljni opis aktivnosti tokom radnih i neradnih dana vidi se iz „Dnevnog reda”, koji je obznanjen u „Izvještaju” za 1891/92. godinu¹. U njemu je na-

¹ Izvještaj za 1891/92. godinu, Cetinje, 1892, str. 32–33.

vedeno da se u popodnevnom časovima, od 16.30, učenice bave ručnim radovima pod nadzorom svoje učiteljice, koja im za to vrijeme čita ruske ili francuske knjige. One djevojčice koje interesuje muzika u to doba dana „uzimaju svoje lekcije muzike” (Rovinski, 2000, 56). U školskoj 1891/92. godini bilo je svega 14 učenica koje su učile muziku. Pošto je u Institutu bio samo jedan klavir, vrijeme predviđeno za lekciju je 30 minuta. Radi boljeg uspjeha, pored one koja svira nalazi se uvijek i druga djevojčica, koja mora popravljati njene greške, i objema se za to daje ocjena. Zbog toga što postoji samo jedan klavir, vrlo malo vremena se daje za vježbanje. Svaka učenica vježba triput nedjeljno po pola sata. Za časove muzike i pjevanja navodi se „da učenicama pruža ju duševnu nasladu” (Rovinski, 2000, 57).

Više pažnje poklanjalo se pjevanju: pet puta nedjeljno učenice su primale lekciju od profesora muzike, a još pola sata dnevno vježbale su „crkveno pjenije na četiri glasa” sa g-đicom Depre. U Institutu je postojala crkva, koja je bila naročito posjećena za vrijeme praznika, kada bi se slušalo prekrasno pjevanje institutskog hora pod upravom Olge P. Depre. Rovinski navodi da je, pošto je crkva mala, mnogo posjetilaca ostajalo napolju u hodniku.

Nedjeljom, koja je bila slobodan dan, pitomice su pisale pisma svojim roditeljima ili starateljima; po podne su im na dva sata u posjetu mogli doći roditelji, dok su veče provodile u zabavama, a najviše u pjevanju. Pored toga, nedjeljama i praznicima dolazio je često njihov profesor muzike i spremao djecu za koncerte. Mnogo se i često u Institutu muziciralo – slušanje muzike koju je izvodio Robert Tolinger na violončelu doprinosilo je razvoju muzikalnosti kod pitomica Instituta.

Analizirajući nastavni plan za Djevojački institut carice Marije na Cetinju, u opštem dijelu nailazimo na podatke koji su vezani za nastavne sadržaje koji su se obrađivali iz oblasti muzike. U pripremnom i prvom razredu teorija muzike i pjevanje bili su zastupljeni sa dva časa nedjeljno, a u starijim razredima – tri časa nedjeljno. Program je obuhvatao:

- a) teoriju – najelementarnije pojmove, diktat i analizu;
- b) pjevanje – od pojedinačnog tona do horskog pjevanja, jednoglasnog, dvoglasnog, troglasnog i četvoroglasnog.

Homofono i polifono pjevanje i vista; horovi *a cappella* i uz pratnju muzičkih instrumenta; srpske, ruske i uopšte slovenske pjesme. Literatura – slovenska i strana. Sviranje na klaviru nije obavezno – počinje se od elementarnih vježbi do punog obima srednjih muzičkih škola. Etide, sonate, pratnja solo pjesama. Vježbanje u ansamblima i u pojedinačnim kompozicijama i pratnji u horu.

Interesantno je pomenuti da je u Institutu bilo samo 20 vaspitanica o drzavnom, a čak i do 30 vaspitanica o vlastitom trošku. Školarina je iznosila 200

fiorina za svaku godinu. Posebno su se plaćali časovi klavira – 35 fiorina godišnje. Note su se takođe posebno plaćale. Taj novac se preko upraviteljice predavao učitelju muzike.

Zaista je nevjerovatno koliko se pažnje poklanjalo razvoju muzikalnosti i sticanju znanja iz muzike u varošici kakva je tada bilo Cetinje, u jednoj maloj knjaževini, u doba stalne nesigurnosti i ratova, u sredini koja je po mnogo čemu zaostajala za kulturnim centrima u Evropi. Upravo zbog toga, saznanja o tome kako se, šta i na koji način učilo u *Djevojačkom Carice Marije institutu na Cetinju*, kako glasi puni naziv Instituta napisan na jednom svjedočanstvu iz školske 1911/12. godine, ili, kako to piše na pečatu: *Đevojački Carice Marije Inštitut na Cetinje*, moraju se prenositi mladim ljudima koji se pripremaju za profesiju muzičkog pedagoga. Saznanja o prošlosti – naše muzičko nasljeđe – predstavljaju temelje za buduća naučna istraživanja iz oblasti istorije muzičke pedagogije, muzičkog opismenjavanja i notnog pjevanja u Crnoj Gori. Svijest o sebi, sopstvenom nasljeđu i njegovoj vrijednosti uticaće na formiranje zdravih ličnosti, spremnih da, nakon upoznavanja svojih, upoznaju i cijene i tuđe vrijednosti.

LITERATURA

- Vuksan, D. D. (1926): *Škole u Crnoj Gori*, Južnjak – almanah, Cetinje, str. 55.
- Dragičević, R. J. (1975): *Crnogorska vojna muzika*, Starine Crne Gore, br. 5.
- Dragičević, R. J. (1950): *Djevojački institut na Cetinju*, Cetinje, Istorijski zapisi, knj. 5.
- Dragović, Ž., *Izvještaj o dvadesetogodišnjoj radnji Djevojačkog instituta carice Marije na Cetinju*, Prosvjeta, Cetinje, I/1889, sv. XII, str. 396–418
- Dragović, Ž., *Izvještaj o dvadesetogodišnjoj radnji Djevojačkog instituta carice Marije na Cetinju na kraju njegove dvadeset i prve, a školske 1889–1890. godine*, Cetinje, 1890, str. 64.
- Dragović, Ž., *Izvještaj o Djevojačkom carice Marije institutu na Cetinju na kraju njegove dvadeset i druge, a školske 1890–1891. godine*, Cetinje, 1891, str. 28.
- Dragović, Ž., *Izvještaj o Djevojačkom institutu carice Marije na Cetinju na kraju njegove dvadeset i treće, a školske 1891–1892. godine*, Cetinje, 1892, str. 35.
- Dragović, Ž., *Izvještaj o Djevojačkom institutu carice Marije na Cetinju na kraju njegove dvadeset i četvrte, a školske 1892–1893. godine*, Cetinje, 1893, str. 31.
- Dragović, Ž., *Kratki izvještaj Djevojačkog instituta carice Marije na Cetinju prilikom njegove 40-godišnjice*, Cetinje, 1910, str. 20. Objavljen i u listu *Glas Crnogorca*, 1910, br. 3, 4, 6 i 7.
- Martinović, D. J. (1995): *Sofija Petrovna Mertvago (1851–1912)*, u: Portreti V, Cetinje, str. 58–72.
- Martinović, D. J. (1990): *Robert Tolinger (1859–1911)*, u: Portreti III, Cetinje, str. 7–39.
- Martinović, D. J. (1980): *Djevojački institut. Prva ženska srednja škola u Crnoj Gori*, Titograd, Vaspitanje i obrazovanje, br. 3.
- Rovinski, P. A. (2000): *Djevojački institut carice Marije na Cetinju*, Cetinje, „Štamparija OBOD” d. d.

Vedrana MARKOVIĆ

MUSIC EDUCATION IN MAIDEN INSTITUTE 'CARICE MARIJE' IN CETINJE

Summary

First educational institution, as a secondary school for educating female children from Montenegro and the region, has been working in Cetinje from 1869 to 1913. Teaching programmes, the way of organizing life and acquiring knowledge in the Institute were organized following the model of similar institutes in Russia, Bulgaria and other countries of the time.

Object of our interest is the music education acquired by the students in this Institute. The work reflects a manner of development of music teaching process in the Institute, as well as the introduction of music literacy, getting basic knowledge in the field of music theory, shape note singing – solfege, choir singing, and playing the piano. There are also brief comments on key figures-music educators who lived and worked in Cetinje during that period and contributed to evolution of music education and music culture in Monarchy of Montenegro.

